

Elena VARZARI

ORDINEA CUVINTELOR ȘI COEZIUNEA PROPOZIȚIILOR ÎN CRONICILE ROMÂNEȘTI VECHI

O preocupare constantă a lingvisticii actuale a devenit studierea textului din diverse perspective. Lingvistica textului, gramatica textului, transfrastica ș.a. au început să se contureze ca niște discipline de sine stătătoare.

Definițiile conceptului de text variază de la un autor la altul, dar principiul după care acesta poate fi identificat este, în linii mari, același – coeziunea elementelor componente. Cf.: Textul „este o unitate ideală superioară de comunicare, ce tinde să aibă un conținut închis și terminat, semnul său distinctiv constituindu-l coeziunea”¹. O succesiune de propoziții este receptată drept text atunci când există o unitate a referinței (relațiile anaforice și cataforice), o unitate lexicală (repetarea în text a caracteristicilor obiectului studiat), o unitate a perspectivei comunicative (analiza în temă – remă a propozițiilor ce se succed), o unitate temporală și o unitate a punctului de vedere”². „Una dintre cele mai răspândite modalități de a defini textul (ca o entitate distinctă de propoziție / frază) este acela de a-l

considera o secvență (șir) de unități lingvistice (de obicei, propoziții) a căror legătură se manifestă prin anumite particularități gramaticale, particularități care apar cu precădere ca rezultat al relațiilor transpropoziționale”³. Din considerentele de mai sus reținem că trăsătura esențială a textului – *coeziunea* – poate fi reprezentată în text prin mai multe mijloace gramaticale, aspectul care ne interesează aici (din cauza interdependenței lui cu topica) este *perspectiva funcțională a propoziției* (numită în unele studii „perspectivă comunicativă”, „analiză în temă – remă”, „analiză actualizată”). Segmentarea informațională binară / analiza actualizată a unei propoziții nu este posibilă fără a se face referință la contextul anterior sau la cel ulterior propoziției discutate. Succesiunea informației cunoscută din contextul anterior (numită „*temă*” în lingvistica textului) → informație nouă pentru locutor și receptor (numită în lingvistica textului „*remă*”) reprezintă o modalitate sigură de redare a coeziunii propozițiilor în text, în special, în situațiile în care informația nouă, „*novum*”-ul, adică rema propoziției precedente, devine temă, „*datum*” sau informație deținută prealabil în propoziția următoare.

R. de Beaugrande și W. Dressler atestă câteva mijloace gramaticale de marcarea coeziunii: repetarea elementelor lexicale, recurența parțială (repetarea unui anumit element lexical asociată cu înlocuirea elementului lexical care

o realizează concret), parafraza, pro-formele (se identifică de multe ori cu pronumele), elipsa, timpul, expresiile jonctive⁴. Dintre altele ar mai fi de indicat: paralelismul; perspectiva funcțională a propoziției; intonația⁵. În această clasificare aspectul care ne preocupă poate fi identificat, mai ales, în repetare și în recurența parțială, mai puțin în celelalte tipuri. Examinând relațiile sintactice stabilite între membrii propozițiilor coezive, lingviștii ruși⁶ evidențiază câteva aspecte ale fenomenului amintit: repetarea elementelor lexicale, utilizarea variatelor forme de pronume, sinonimia lexicală. Potrivit acestora, legătura între propoziții este de două tipuri: *în lanț* și *paralelă*. Topica poate exprima ambele tipuri de coeziune: în cazul legăturii în lanț informația cunoscută din contextul anterior, adică tema propoziției date, formată din rema propoziției precedente (informația nouă), se va afla pe primul loc servind ca liant:

(1) Și adusesese și *câțva greci* cu dânsul, *carii* fusese din casa Brâncovanului-vodă. Ce iarăși *acei greci* l-au adus la stricăciune, precum să va arăta înainte (I. Neculce, p. 416).

(2) Ce plinindu ai cu pace domnii sale 12 ani, cu țara așezată în tot bivșugul, *au plătitu* și el *datoriia omenească*. *Au murit* Ieremia-vodă în anul 7116 (M. Costin, p. 146).

În exemplul (1) legătura în lanț este realizată și prin repetarea elementelor lexicale, iar în (2) cu ajutorul sinonimiei (elementul nou din

prima propoziție – „a muri” – devine o cunoaștere preexistentă în propoziția următoare). Folosind terminologia lui I. Mistrík⁷, în exemplele date putem distinge două tipuri de legătură: *glutinarea* și *recurența*.

În cazul legăturii paralele, factorii de ordin stilistic, ritmic sau de altă natură determină reluarea structurii sintactice a propoziției precedente și în asemenea condiții topica poate fi însoțită și de mijloace lexicale în realizarea coeziunii:

(3) *Atunce* Constantin visternicul, mergând la Cetățuie să spuie lui Mihai-vodă de tătarî că au sosit, nu l-au găsit în Cetățuie și au purcesu să vie la leși, la Mihai-vodă. *Atunce* și cătanele sosis-în lași fără veste (I. Neculce, p. 417).

Coeziunea presupune că în fiecare dintre propozițiile ce se succed într-o secvență se formulează *in nuce* scopul comunicării pentru propozițiile următoare. Astfel, topica la nivelul textului este determinată de relațiile care se stabilesc între membrii propozițiilor coezive, iar ordinea cuvintelor capătă astfel funcția de a realiza organizarea unitară a textului. Valoarea structural-organizatorică a ordinii cuvintelor e și mai mare dacă luăm în considerare faptul că funcția de organizare a textului este o funcție de bază a limbii, iar studiul topicii la nivelul textului permite dezvăluirea mecanismului ei de aplicare.

Funcția de realizare a coeziunii textului sau funcția structural-organizatorică a topicii este examinată de F. Daneș în studiul

său despre modelarea progresiei comunicative a textului. El pornește de la importanța pe care o deține tema (informația cunoscută) pentru reprezentarea relației complexe temă(T) – remă(R) într-un text și atestă trei tipuri de succesiune sau de *progresie tematică*⁸:

– *succesiune lineară simplă cu temă discontinuă* (fiecare R devine în propoziția următoare T);

– *succesiune tematică cu temă constantă* (la T, care rămâne neschimbată, se atașează noi R), o asemenea succesiune fiind specifică secvențelor descriptive;

– *succesiune tematică cu teme derivate din hipertemă* (hipertema este dominantă semantică a unui șir de cuvinte coreferențiale într-o secvență de text).

Succesiunea simplă (tipul I), modalitatea cea mai evidentă prin care topica participă la realizarea coeziunii, este specifică și pentru cronicile românești:

(4) Și apoi din sluga lui înțelegându că este Jolcovschii, i-au dus capul la Schinder-pașea. Și au stăut toată dzua într-o sulită înaintea corturilor lui Schinder-pașea capul lui Jolcovschii. Și *într-aceia loc* stă stâlp de piatră (M. Costin, p. 158).

(5) A doa dzi, septemvrie 20, au sosit și Schinder-pașea cu toate oștile asupra taberii leșăști, ce leșii, cât s-au făcut dzua, stătusă unde i-au apucat dzua. Și *într-aceia dzi* au fostu războiu foarte tare și mare (M. Costin, p. 157).

În exemplele de mai sus succesiunea lineară la nivelul textului

este complicată la nivelul propoziției prin prezența mai multor elemente în cadrul remei („au stătut toată dzua / într-o sulită / înaintea corturilor lui Schinder-pașea”), ceea ce nu împiedică însă realizarea coeziunii progresive a textului. Recurența (în exemplul (4)) probează trecerea elementului nou al unei propoziții („într-o sulită înaintea corturilor lui Schinder-pașea”) într-un element care servește drept punct de plecare pentru propoziția următoare („și într-aceia loc ...”), ca rezultat, realizându-se coeziunea între propoziții. În exemplul (5) predomină tipul II de progresie tematică. Aici tema (anumite elemente ale temei) rămâne constantă într-un lanț de propoziții coezive, schimbându-se doar rema, totuși acest model nu apare în stare pură, ci alternează cu modelul I. În plus, în exemplul dat, legătura între propoziții este realizată de topică în corelație cu mijloace de alt ordin: pronumele demonstrativ (a se vedea și (4)), elemente lexicale parțial repetate, paralelismul (propozițiile componente ale acestui microtext încep cu o structură sintactică similară).

Dintre modelele comunicative formulate de Daneș cele mai răspândite la cronicarii români sunt tipurile I și II, care, de regulă, se combină între ele. Tipul I este dominant în secvențele în care cronicarul dispune de foarte puțină informație și se limitează doar să menționeze protagoniștii sau evenimentele în succesiunea lor. Cf.: „Pre urma lui Dragoș-vodă, au stătut la domnie

fiiu-său, Sas-vodă și au ținut domnia 4 ani și au murit. După moartea lui Sas-vodă, au ținut domnia fiiu-său, Lațco-vodă 8 ani. Pre urma lui Lațco-vodă au domnit Bogdan-vodă 6 ani” etc. (G. Ureche, p. 29).

La unii cronicari (I. Neculce, în **Letopisețul Cantacuzinesc**) pe porțiuni destul de întinse poate să fie utilizat și un singur tip:

(6) Deci atuncea boiarii câți era pribegi încă au venit de s-au închinat toți la *Alexandru-vodă*. După aceea trecând 2 luni, iar *Alexandru-vodă* au început de au tăiat mulțime de boieri, anume: Radul logofătul ot Drăgoiești, i Mihnea ot Bădeni ... și alți, mesița septevrie 1 deni. Și au făcut *Alexandru-vodă*, din jos de București, o mănăstire mare, hram Svetaia Troiță (**Letopisețul Cantacuzinesc**, p. 142).

În construcțiile cu temă continuă derivată din rema propoziției inițiale (ca în exemplul de mai sus) cronicarul deseori plasează tema (elementul cunoscut din contextul anterior) în prima poziție, uneori printr-un *nominativus pendens* (construcție anacolitică), pentru ca apoi să introducă o informație nouă printr-o remă care va fi preluată și detaliată pe parcursul unei secvențe. Propozițiile construite cu temă continuă, în cazul în care nu intervin alți factori, respectă aceeași ordine a cuvintelor ca în prima propoziție pentru a sublinia, printr-un paralelism sintactic, informațiile noi: acțiunea, comportamentul protagonistului (subiectului-temă).

Tipul II este atestat în cronicile românești, mai ales, într-o variantă cu hipertemă. Spre deosebire de modelul cu teme care reies din *hiperremă* (schema abstractă II), cronicarii preferă structurile cu teme derivate dintr-o *hipertemă*: tema întregii secvențe este plasată la începutul primei propoziții și preluată, repetată sau subînțeleasă, în propozițiile ulterioare:

T1 → R1

↓

T1 → R2

↓

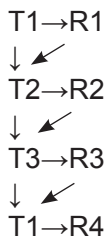
T1 → R3

Această variantă a tipului II nu trebuie confundată cu tipul III (apud Daneș), unde temele sunt derivate dintr-o hipertemă și nu se identifică cu aceasta, ca în exemplul:

(7) *Vladislav-voievod Bătrânul* au venit domn când au fost cursul anilor de la Adam 6935. Acesta au făcut biserica domnească din Târșor. Și au pierit de sabie, în mijlocul Târșorului. Și au domnit ani 18 (**Letopisețul Cantacuzinesc**, p. 106).

Ocupând poziția inițială în prima propoziție, tema (exprimată prin subiect, complement direct sau indirect) este adusă în același loc și în celelalte (dacă este exprimată), iar propozițiile ocurente păstrează astfel o topică directă. Funcția poziției inițiale în cadrul acestui tip nu se rezumă la organizarea textului, ci este și una de evidențiere a temei (hipertemei). Secvențele construite după modelul dat apar, mai ales, în acele fragmente ale cronicilor,

unde autorii dispun de puțină informație. În asemenea condiții propozițiile coezive nu se completează reciproc, ci fac referință, în fond, la informația din propoziția inițială a secvenței. Atunci când cronicarii dispun de o informație mai bogată, ei caută să surprindă o legătură între evenimente, să le dea o interpretare, să facă unele paralele, în consecință, cele trei tipuri de bază alternează. O variantă tipică în acest sens, răspândită în letopiseștele lui M.Costin, G.Ureche, dar și în alte cronică, este revenirea la tema inițială după un șir de propoziții cu teme discontinue (tipul II):

Un asemenea model este atestat, mai ales, în cronicile de factură savantă, care dispun de tipuri comunicative complexe. Astfel de construcții sunt motivate prin tendința autorului de a preciza prin una-două propoziții o idee expusă anterior, apoi se trece la o altă idee, pentru ca, în final, să se revină la ideea inițială.

Progresia tematică este unul dintre aspectele cele mai importante ale organizării textului, deci ale realizării coeziunii lui, întrucât ilustrează felul în care diverse segmente de text participă la trecerea de la informația cunoscută la cea nouă. Progresia poate lua diverse forme

în cronicile sus-numite, uneori delimitarea unei scheme fiind destul de dificilă din cauza lipsei de coerență în text sau pe motivul intervenției unor factori de ordin ritmic, stilistic etc., care diminuează rolul funcției structural-organizatorice și al celei comunicative a topicii în cronografia românească. În special, este cazul cronicilor lui Radu Greceanu, a stolnicului Constantin Cantacuzino, unde în cadrul dinamicii textuale nu sunt schițate structuri informaționale actuale distincte. Organizarea textului se bazează aici pe alte forme de realizare, iar topica are alte funcții primordiale.

Modelele de progresie comunicativă pe care le-am identificat în operele cronicarilor ilustrează impunerea în textul artistic a rolului pe care îl îndeplinește topica în realizarea coeziunii. În plus, merită atenție faptul că progresia tematică este unul dintre criteriile de bază în delimitarea componentelor segmentării informaționale binare (temă vs. remă) și poate motiva ocuparea poziției inițiale (în cazul temei) sau finale (în cazul remei) pentru diferite părți de propoziție

Studierea topicii din perspectiva relației *propoziție – text* și deci a corelației *ordinea cuvintelor – coeziunea propozițiilor* permite evidențierea și comentarea unor particularități, de altfel, neclare, iar depășirea cadrului propoziției facilitează punctarea unor repere pentru analiza variantelor, factorilor și funcțiilor topicii în cronicile românești vechi.

NOTE

¹ Кожевникова, К., *Об аспектах связности текста как целом // Синтаксис текста*, М., Наука, 1979, с. 66.

² Фивегер, Д., *Лингвистика текста в исследованиях ученых ГДР // Синтаксис текста*, М., Наука, 1979, с. 316.

³ Vasiliu, E., *Introducere în teoria textului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990, p. 29.

⁴ A se vedea Vasiliu, E., *op. cit.*, p. 30.

⁵ A se vedea Bidu-Vrânceanu, A., Călărașu, C., Ionescu-Ruxăndoiu, L., Mancaș, M., Pană-Dindelegan, G., *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira, 2001, p. 536.

⁶ Солганик, Г. Я., *Синтаксическая стилистика (сложное синтаксическое целое)*, Москва, Высшая школа, 1973.

⁷ I. Mistrík delimitează trei tipuri de legătură între propoziții: *glutinarea* (realizarea legăturii cu ajutorul primului cuvânt al fiecărei propoziții), *recurența* (includerea propoziției în context cu ajutorul „nucleului” noii propoziții: cuvinte anaforice, sinonime ș.a.), *jonctura* (mijloace formale care organizează texte compacte). A se vedea Горшкова, И.М., *Дискуссионные вопросы организации текста в чехословацкой лингвистике // Синтаксис текста*, М., Наука, 1979, p. 354-357.

⁸ Daneš, F., *Funcțional sentence perspective and the organization of the text // Papers on Functional Sentence Perspective*, Praha, Academia, 1974.

SURSE LITERARE

1. Costin, M., *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-vodă încoace // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Hyperion, 1990, p. 135-248.

2. Neculce, I., *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Hyperion, 1990, p. 280-472.

3. Ureche, G., *Letopisețul Țării Moldovei de la Dragoș-vodă până la Aron-vodă // Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Hyperion, 1990, p. 23-118.

4. *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini (Letopisețul Cantacuzinesc) // Stolnicul Constantin Cantacuzino. Istoria Țării Românești*, Chișinău, Litera, 1997, p. 144-255.